

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

Problematika matek nezletilých dětí
v penitenciární praxi

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Miroslav Tomeček

Vypracoval:
Pavel Podeszwa

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Problematika matek nezletilých dětí v penitenciární praxi“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Pavel Podeszwa

OBSAH

1.	Úvod	1
2.	Teoretická část zpracovávané problematiky	5
2.1	Ženy v podmínkách vězení	5
2.2	Z historie ženského vězeňství	7
2.2.1	Svatováclavská věznice	7
2.2.2	Pražská Fišpanka	8
2.2.3	Ženská věznice v Řepích	8
2.3	Determinanty a aspekty výkonu trestu odsouzených matek nezletilých dětí	9
2.4	Metodické základy a koncepční východiska specializovaného zacházení	12
2.5	Personální problematika (předpoklady, výběr, vzdělání)	13
2.6	Způsob výkonu trestu odsouzených matek s dětmi v Německu a Polsku	14
2.6.1	Domov pro matky s dětmi ve Vechtě (Německo)	14
2.6.2	Dům matky a dítěte v Krzyewańci (Polsko)	15
3.	Zahájení a praktická realizace projektu	17
3.1	Geneze a současný stav řešené problematiky v České republice, legislativní podklady pro realizaci výkonu trestu odsouzených matek s nezletilými dětmi	17
3.2	Projekt	18
3.2.1	Základní cíle	18
3.3	Kritéria pro přijetí, zájem, možnosti	19
3.3.1	Všeobecné podmínky, kritéria pro přijetí	18
3.3.2	Zájem a možnosti	20
3.4	Edukační vývoj dětí v prostředí Věznice Světlá nad Sázavou (problematika psychomotorického vývoje dětí po dobu pobytu s matkou ve věznici)	21
3.5	Tvorba a realizace programů zacházení s odsouzenými matkami na specializovaném oddělení	23
3.5.1	Program výchovy a vzdělávání dětí	23
3.5.2	Metody	24
3.5.3	Program zacházení s odsouzenými ženami	24
3.5.4	Program zacházení	25
3.5.5	Konkrétní programy zacházení pro matky	25
3.5.6	Konkrétní programy zacházení pro děti	26
3.5.7	Dokumentace aktivit PZ, jeho hodnocení a evidence	28
3.6	Dosavadní prostředí a možnosti (vznik a vývoj)	30

3.7	Prostředí a vybavení nového oddělení po rekonstrukci	
	Věznice Světlá nad Sázavou.....	31
3.8	Dosavadní poznatky a zkušenosti z praktické realizace projektu	
	(zpětnovazební mechanismy).....	32
4.	Závěr.....	34
	Resumé.....	35
	Anotace.....	36
	Literatura.....	37
	Přílohy.....	38

1. Úvod

Věznice jako instituce není obvykle ve středu zájmu společnosti. Pozornost laické i odborné veřejnosti je upoutána především v případech vzniku mimořádných událostí, například když nastane hromadný útěk vězňů a nebo při jejich vzpouře. Podobně se také diskuse o vhodnosti používání trestu odnětí svobody obvykle objevuje v případě velkého nárůstu uvězněných, popřípadě, když se zvažuje propuštění většího počtu vězňů (amnestie).

Bez ohledu na obvykle chybějící zájem veřejnosti a publicitu prošly v posledních letech vězeňské systémy mnoha změnami. Například v USA museli pracovníci věznic v posledních letech zvládnout nárůst z půl milionu na téměř dva miliony uvězněných. Po rozpadu bývalého Sovětského svazu se zároveň rozpadla i jeho infrastruktura, která zajišťovala chod pracovních táborů. Vězeňští pracovníci v Rusku se musejí potýkat se zdánlivě nemožným úkolem jak zacházet s milionem vězňů v podmínkách tak drastického snížení prostředků, kdy stačí sotva na platy zaměstnanců a na logistické potřeby věznice. Vězňové v mnoha zemích Latinské Ameriky jsou vystaveni vzrůstajícímu násilí a brutalitě jak ze strany vězeňského personálu, tak i vzájemnému. Důvodem je zde opět přeplněnost věznic. Podobné problémy se opakují i v mnoha jiných zemích světa.

Můžeme tedy říci, že v určitém smyslu věznice odrážejí některé hodnoty a stav společností, ve kterých se nacházejí a na jakých základech byla společnost vybudována. Při všech úvahách nesmíme zapomenout na to nejdůležitější, že totiž vězni jsou také lidé se svými potřebami a právy, musíme je tedy považovat za subjekty, nikoliv za objekty našeho zájmu. V souladu s moderními humanizačními trendy v myšlení a chápání institutu vězeňství v rozvinutých demokraciích je úkolem vězeňské služby nejen izolace odsouzeného ve věznici, ale také , vytváření podmínek pro to, aby vězněný člověk byl maximálně uchráněn před újmou způsobenou vězněním tím, že bude podporovat udržení smysluplného kontaktu s rodinou a společností s cílem zabránit pocitu vykořeněnosti. Je potřebné podpořit snahu vězně uvědomit si důsledky jeho činů, které vedly k jeho uvěznění a pokusit se zlepšit jeho osobní, pracovní, sociální návyky a dovednosti, popř. získání či zvýšení kvalifikace s cílem pomoci vězňům v začlenění do života společnosti a žít po propuštění ve shodě se zákony. Praktická aplikace uvedených principů se stává zároveň nevyhnutelnou podmínkou úspěšné integrace Vězeňské služby České republiky v rámci vězeňských systémů zemí Evropské unie.

V praxi je ale velmi důležité najít optimální mez k rozlišení, kdy se jedná ještě o humanizaci a ne o jednání a postupy, které mohou být chápány jako podbízení se vězňům, neboť ne vždy vězni ocení humánní přístup a naopak tuto snahu mohou chápat jako slabost nejenom jedinců, ale i celého systému jako instituce.

V této souvislosti mě zaujal proslov na mezinárodní konferenci konané v roce 2004 v Kroměříži, pronesený PhDr. Zuzanou Kalivodovou. Vzhledem k zajímavému obsahu si dovolím zde v úvodu jeho část citovat.:

„Nespočet autorů se snažilo postihnout vývojové zákonitosti jedince, formulovat vývojové teorie a vysvětlovat tak jednotlivé projevy lidského chování. Moderní vývojová psychologie v posledních letech preferuje tzv. humanistický model, který představuje zejména kvalitativní vliv vývojových podnětů, zatímco kvantita se často považuje za kontraproduktivní“. Zde dále PhDr. Zuzana Kalivodová připomněla v dřívější době často frekventovaný pojem „humanizace“, se kterou se pojí pojem humanistická teorie. Počítá se značným vlivem výchovy, vzdělání, kultury, hodnot a ideálů. Dnes i laik ví, že vývoj osobnosti, položení základních a trvalých stavebních kamenů, probíhá přibližně do 3 let. Je to období zcela zásadní a nezastupitelné. V další části projevu připomněla desatero Roberta Fulghama, který napsal: „ Všechno, co opravdu potřebuji znát, jsem se naučil v mateřské škole“.

V pojetí autora výroku se jedná o následující principy:

- o všechno se rozděľ,
- hraj fér,
- nikoho nebij,
- neber nic, co ti nepatří,
- když někomu ublížíš, řekni promiň.
- před jídlem si umyj ruce,
- splachuj,
- žij vyrovnaně – trochu se uč a trochu přemýšlej a hraj si a pracuj,

Bohužel naši klienti ve věznicích z velké části nezvládají tyto základní principy, bez kterých nelze ale normálně fungovat. Znamená to, že předpoklady normálního vývoje – genetická nezátíženost rodiny, ekonomická, hygienická i kulturní úroveň zajištění biologických a psychických potřeb, se u nich projevíly rizikově a vyprofilovaly tak komplikovanou, někdy patologickou osobnost.

Penologické výzkumy prokázaly, že jedince ve výkonu trestu odnětí svobody lze rozdělit do skupin podle způsobu chování a akceptace vězeňského prostředí. Je to prosociální typ, druhou okrajovou skupinou je asociální typ – tito téměř animální jedinci jen těžko vnímají jakékoli pozitivní snahy a podněty. Největší skupinu pak představují pseudosociální a antisociální typy, což je většina našich klientů. V jejich anamnézách shodně nacházíme mimořádně nepříznivé životní podmínky pro utváření a vývoj osobnosti i známky deprivace. Samozřejmě to neznamená, že každý jedinec, který vyrůstá v nepříznivých podmínkách v životě neobstojí, nebo, že z něj musí zákonitě vyrůst psychopatický jedinec.

Naše společnost ve snaze vytvořit odsouzeným optimální podmínky pro pobyt ve věznicích, soustavně zvyšuje objem nákladů na vybavení, energie, potraviny nebo mnohdy nadstandardní lékařskou péči. Víme vůbec, co je pro vězně optimální? Je to perfektní strava? Bezdotykové baterie a všechno z nerezů? A nebo žaluzie na oknech? Mnohé odsouzené bývají konsternovány těmito vymoženostmi, na které nebyly ve svém životě zvyklé a těžko se přizpůsobují. Stává se tedy, že i esteticky příjemné prostředí s řadou civilních prvků, moderní sociální zařízení, pestrá a kvalitní strava působí kontraproduktivně, zařízení je ničeno, strava se vyhazuje a dochází k devastaci zařízení.“ (18)

Jak jsem již uvedl výše, v souladu s integračními procesy českého vězeňství do evropských struktur, byl v českém právním řádu legislativně zakotven termín „výkon trestu u matek nezletilých dětí“ jako jedna z forem výkonu trestu. Pro realizaci uvedeného ustanovení byla určena právě nově vzniklá věznice Světlá nad Sázavou. Od počátku jsem byl při zpracovávání koncepce činnosti tohoto oddělení, jejímž cílem bylo vytvoření ucelených podkladů pro praktickou činnost tohoto oddělení z hlediska legislativního zajištění jeho provozu, organizace života a forem zacházení s odsouzenými matkami a jejich dětmi.

V úvodu teoretické části se zabývám danou problematikou v širším kontextu, zamýšlím se nad příčinou kriminality žen, okrajově porovnávám rozdíl v přístupu k odsouzení mužů a žen, v rozdílnosti dopadů na jejich život i život jejich okolí. V další části se zabývám právě již determinantami a aspekty výkonu trestu odsouzených matek s dětmi, metodickými základy a koncepčními východisky specializovaného zacházení, personální problematikou a způsobem výkonu trestu odsouzených matek s dětmi v Německu a Polsku.

Praktická část popisuje vlastní projekt, genezi a současný stav řešené problematiky, legislativní podklady pro realizaci výkonu trestu odsouzených matek s nezletilými dětmi,

kritéria pro přijetí, tvorbu a realizaci programů zacházení na specializovaném oddělení, prostředí a možnosti v době vzniku a následně po ukončení rekonstrukce věznice, dosavadní poznatky a zkušenosti z praktické realizace projektu (zpětnovazební mechanismy), shrnutí výsledků projektu a jeho praktický přínos.

K prezentaci vlastních názorů v této práci jsem využil své praktické zkušenosti, neboť jsem pracovníkem vězeňství od roku 1994 a pracoval jsem primárně s odsouzenými muži, nyní od roku 2000 s odsouzenými ženami. Svou kariéru jsem zahájil na ve funkci dozorce, v současné době pracuji ve vedoucí pozici oddělení výkonu vazby a trestu.

2. Teoretická část zpracovávané problematiky

2.1 Ženy v podmínkách vězení

Demokracie v naší společnosti a její rozvoj naráží na velmi nebezpečného protivníka, kterým je vzrůstající kriminalita. Boj s trestnou činností a potlačování těchto nežádoucích jevů, které s sebou svoboda a demokracie nese, je záležitostí nejenom policie, soudů, prokuratury, vězeňského systému, ale i zákonodárných sborů, státních orgánů, školství, výchovných institucí a dalších společenských i zájmových organizací.

Doposud byla kriminalita žen na okraji zájmu a to možná i díky tomu, že v celosvětovém měřítku tvoří počet odsouzených žen ve srovnání s muži cca. 3 – 6 % vězněných, v několika zemích dosahuje až 9 %. Narůstající počet odsouzených žen lze v celosvětovém měřítku přičíst postupující emancipaci, neboť s dosažením rovnoprávnosti obou pohlaví, ať již v oblasti zaměstnání, politice a jiných lidských a společenských činnostech, se mohou ženy s muži měřit i v páchání trestné činnosti. Samozřejmě toto není možné vykládat za vysvětlení, či příčinu existence tohoto fenoménu v naší společnosti. Podíl žen na páchání trestné činnosti je tradičně nižší v arabských zemích, ale i v některých rozvojových zemích, neboť jen velmi málo žen se podílí na společenském životě, nebo na hospodářské činnosti. Je zde velký vliv tradic, náboženství a sociální kontroly. Ženy si svůj způsob života nevybírají, většinou mají pouze jednu alternativu, která jim je dle jejich společenského statusu předurčena.

Charakter trestné činnosti žen je velmi rozmanitý a ve své skladbě se nijak výrazně neliší od trestné činnosti páchané muži. Ve výkonu trestu se ženy ocitají především pro krádeže, loupežná přepadení, ublížení na zdraví, neplnění vyživovací povinnosti, podvodu, zpronevěry, vraždy a v neposlední řadě v souvislosti s výrobou, distribucí a obchodem s drogami.

Ženy, především recidivistky, pocházejí ze značné části ze špatných majetkových poměrů s nevyhovujícím bydlením, nízkým stupněm dosaženého vzdělání a často se potýkají s nejrůznějšími zdravotními problémy. (Toto se netýká kvalifikovaných trestných činů nebo trestné činnosti v souvislosti s výrobou a distribucí drog.)

Mnoho z těchto žen žilo v neuspořádaných rodinných poměrech, bylo zanedbáváno, zneužíváno či týráno rodinnými příslušníky nebo nevyrůstalo ve svých primárních rodinách, ale v náhradní ústavní péči.

Tyto faktory ovšem nelze paušalizovat, neboť ne každý kdo vyrůstal v nedostatku, nebo nebyly jeho potřeby, ať již materiální nebo duševní, saturovány, se ocitl na dráze zločinu a naopak může být sám později dobrým rodičem.

Rodina má svoji nenahraditelnou roli ve výchově, neboť člověk přichází na svět jako každé jiné mládě primátů. Pouze mnohem méně vybavené pro samostatné přežití v prvních týdnech svého života. Na svět přichází bytost vybavená vnitřními dispozicemi, které jsou produktem fylogenetického vývoje člověka jako druhu a jednak důsledkem genetického přenosu od jeho předků. Avšak ani tyto genetické „instrukce“ nejsou samy o sobě rozhodujícím faktorem vývoje budoucího člověka. Rodina je oním sociálním prostorem, který po celý život zásadně ovlivňuje socializaci osobnosti.

Z výše uvedeného je zřejmé, že v případě odsouzení ženy - matky nezletilého dítěte k výkonu trestu odnětí svobody a jejího odloučení od dítěte má tento fakt velmi ničivý dopad na zdravý vývoj nové generace. Jestliže se toto stane do 3 let věku dítěte, při trestu delším jak 6 měsíců, mohou být škody na psychice dítěte již nevratné a velmi závažné.

U většiny žen převládá také pocit ženské odpovědnosti, protože od ženy se očekává, že na sebe převezme z převážné části břemeno povinností spojených s výchovou dětí, péčí o domácnost, starostí o staré a nemohoucí. Je to role, která je společenským klimatem akceptována. Z tohoto pohledu je na akt, jehož důsledkem je uvěznění, možno pohlížet jako na radikální zásah do systému rodiny a pro většinu příslušníků rodin je pomýšlení na nepřítomnost ženy v domácnosti po celou řadu měsíců či roků naprosto nepřijatelná. Její přítomnost je tím předpokládaným a nenahraditelným stmelujícím prvkem. Právě proto je reakce na prostředí vězení poněkud odlišná od reakce a způsobu prožívání mužů.

Ženy ve srovnání s muži v prostředí vězení přicházejí o víc. Potýkají se s většími traumaty, depresemi, obavami, což se u nich může projevit i psychosomaticky. Muže většinou neohrožuje rozpad nejzákladnějších aspektů jejich rodinného života. Mohou sice přijít o zaměstnání, kontakty, příjem finančních prostředků, ale přesto je zde pravděpodobnost, že pokud byly vybudovány dobré rodinné vztahy, budou se mít kam vrátit a rodina zůstane funkční, i když třeba s omezenými finančními prostředky. Mužova pověst je poškozena, ženu však stíhá stigma. (17)

2.2 Z historie ženského vězeňství

V minulosti se nelišilo zacházení s odsouzenými ženami a odsouzenými muži, až na drobné výjimky. V době, kdy byli posíláni odsouzení na galeje, odsouzené ženy, osoby přestárlé nebo vzhledem k somatickým dispozicím osoby k práci nevhodné se umísťovaly ve věznicích. V souvislosti s humanizací vězeňského systému se vždy další úpravy týkaly především odsouzených žen. V jednotlivých věznicích byl diferenciovaný přístup individuální i vzhledem k původu a majetkovým poměrům odsouzených.

Vězeňské cely byly často vlhké kobky bez přístupu světla, plné špíny. Až do roku 1871 se i v rakouském mocnářství kterého jsme byly součástí užívalo mučení a vězni nosili okovy. Teprve tereziánský zákoník zakázal užívání většiny krutých trestů, mučení zůstalo pouze v trestním soudnictví. Vzhledem k podmínkám ve vězeních, při dlouhodobějších trestech (nad 10 let) přežívalo méně než 10% odsouzených. Na takto vysokou úmrtnost měly vliv především špatné hygienické podmínky, nekvalitní a nedostatečná strava a lékařská péče. Ve věznicích docházelo k epidemiím, byly zamořené potkany a odsouzení umírali často i na z dnešního pojetí zcela banální nemoci. Samozřejmě že se podmínky ve věznicích a dlouhodobá izolace odrážely i na psychickém stavu odsouzených a vedly i ke vzniku nebo rozvoji závažných psychických poruch. V polovině 19. stol. se v zemích habsburského mocnářství uskutečnila reorganizace soudnictví, která se projevila i ve vězeňství. Byl vydán „Rakouský trestní zákon“ (1852), kterým přešla moc politická a soudní pouze do pravomoci státu.

Vzhledem k tomu že pojednávám v práci o ženách v prostředí věznic, chci se z hlediska historie krátce zmínit o třech významnějších českých věznicích. Pražské věznici Fišpanka, Svatováclavské trestnice a poměrně nestandardní ženské trestnice v Řepích. (13)

2.2.1 Svatováclavská věznice vznikla z objektu bývalého kláštera sv. Václava na Zderaze a roku 1809 byla rekonstrukce dokončena. Bohužel se projevila nekonceptnost a špatná rozvaha záměru, odsouzení byli ubytováni v bývalých mnišských celách a došlo zde vlivem nevyhovujících podmínek k úmrtí velkého počtu vězňů. Následně došlo v roce 1826 k přebudování, přičemž kapacita měla být 1000 odsouzených, z toho 200 žen.

Podmínky odsouzených žen byly přece jenom o něco přijatelnější. Ženy se ve věznici zabývaly ručními pracemi, byla zde zřízena knihovna a farář, který zde vyučoval náboženství zároveň vyučoval negramotné. (12)

2.2.2 Pražská Fišpanka, původně městská věznice vznikla po přebudování průmyslových prostor, kde se původně upravovaly velrybí kostice ke galanterním účelům. Zajímavostí je, že tato věznice sloužila nejenom k vykonávání krátkodobých trestů (řádově od několika dnů i hodin do 14 dnů), ale od roku 1822 sloužila i k jistým humanitárním účelům, neboť zde byly ubytovávány i celé rodiny bez přístřeší a osoby, které se nacházely v nejvyšší nouzi. V této věznici byly podmínky v ženském oddělení lepší než v jiných částech věznice. Odsouzené se věnovaly péči o nemocné, vaření, šití, draní peří, úklidu a zpracovávaly zde vlnu. Umístovány zde byly tulačky, prostitutky, neplatičky a osoby bez prostředků. (14)

2.2.3 Ženská věznice v Řepích je jedinou věznicí, která ve své době sloužila pouze odsouzeným ženám. Neprojevowała se zde tudíž provázanost s mužskou částí věznice se všemi negativními důsledky, které tento systém přináší, což jsem poznal osobně, neboť v počátku existence věznice Světlá nad Sázavou část odsouzených tvořili muži pracující ve vnitřní režii.

Z hlediska historické terminologie je tato trestnice od roku 1865 umístěna v klášterní budově milosrdných sester řádu sv. Karla Boromejského. Ke klášteru patřilo i rozsáhlé zemědělské hospodářství a zahrady. Trestnice byla zařízena pro počet 250 trestanek, ovšem její průměrná obsazenost byla okolo 200 trestanek. Trestnici spravovala řádová představená společně s úředníkem vězeňské správní služby. Vnitřní službu, dnes bychom použili termín „dozorčí“, vykonávaly řádové sestry a vnější, zevní, dle dnešní terminologie „strážní nebo ostrahové“, konali dozorcí. Způsob výkonu trestu byl na tehdejší dobu velmi pokrokový a ve své podstatě srovnatelný s dnešními měřítky. Mladistvé odsouzené se zúčastňovaly pravidelného školního vyučování a to i spolu s částí negramotných starších odsouzených. Věznice v Řepích měla na tehdejší dobu velmi rozsáhlou knihovnu, údaj z roku 1928 uvádí 896 děl v 907 svazcích a to jak v českém jazyce (702) tak i v německém (205). Odsouzené byly zaměstnávány kromě domácích prací jednak v ústavním hospodářství, ústavních zahradách a dílnách, kde se zabývaly hlavně šitím prádla a šatstva, sítováním, vyšíváním, zhotovováním krajek a jiných ozdob.

V trestnici v Řepích bylo 11 pracovních sálů, 22 nocležů, 8 cel pro disciplinární tresty, kostel a špitál s 22 lůžky. Do věznice byly přijímány ženy s trestem delším než 1 rok, které pocházely z Čech. Skladba trestů byla velmi různorodá, byly zde přijímány ženy s trestem za krádež, podvody, vraždy a jiné trestné činy a dokonce se zde vykonával i trest doživotního žaláře.

Poslední věc, o které bych se rád zmínil a připadá mi zajímavá vzhledem k historii i dnešku, je personální obsazenost věznice v Řepích 1 ledna roku 1928:

Zaměstnanci:

Přednosta: tajemník vězeňské správní služby: František Junger

Správkyně a učitelka: představená s. M. Gonsalva Strnadová

Smluvní lékařka: Dr. Milada Kaplanová

5 mužů vězeňské stráže, a to 2 dozorcí vězňů – podúředníci a 3 dozorcí vězňů.

Podotýkám, že k 1. lednu 1928 bylo ve Věznici Řepy umístěno 198 odsouzených žen. Jenom škoda, že nelze porovnat, jak by si poradily při tomto počtu zaměstnanců při dnešní legislativní přetíženosti.(15)

2.3 Determinanty a aspekty výkonu trestu odsouzených matek nezletilých dětí.

V okamžiku kdy se ženy ocitnou ve vězení mají dost času k přemýšlení. Mnohé mají snahu omlouvat to co spáchaly neodůvodněným během událostí a shodou okolností, nemožností uspokojit základní potřeby rodiny. Často jim chybí kritický náhled na vlastní trestnou činnost, někdy je tato skutečnost vyvolána jejich duševní insuficiencí. Bohužel tato neschopnost sebereflexe, ať již vědomá nebo neuvědomovaná, bývá právě obrana proti vlastnímu svědomí a to se děje obzvláště v kategorii trestných činů vraždy novorozence, zabití apod. Jiné ženy si naopak uvědomí vlastní chybu a selhání a pochopí, že cena kterou je nutno zaplatit je příliš vysoká vůči tomu co získaly.

Pro uvězněnou ženu na průměrné úrovni citového a osobnostního vývoje je nejvyšší cenou kterou platí za své sociálně - morální selhání ztráta rodiny a především odloučení od vlastních dětí. V případě patologických projevů chování a životního stylu některých matek je možno souhlasit s teoriemi, že dětem je vlastně v případě nekvalitních matek

lépe v náhradní péči, zejména v případech abúzu drog, gamblerství, alkoholismu nebo věnování pozornosti jiným mužům s častým střídáním partnerů, přičemž často dochází až k duševnímu nebo fyzickému strádání dětí. Nabízí se otázka, co děti, kde nastala chyba, kudy z tohoto začarovaného kruhu ven. Příliš často se však ve své práci setkávám s odsouzenými dívkami a ženami, které prošly ústavní péčí, s ženami, které ve svém dětství nepoznali cit, lásku a pohlazení. Člověk, který tento tak běžný projev mateřské péče v normální populaci nepoznal, je bohužel ani neumí dávat. Nestačí dát dítěti najíst, poskytnou mu materiální dostatek, je nutné si s ním hrát, hladit jej, hovořit, mazlit se. Pokud toto není dítěti poskytováno v dostatečné míře a nebo zcela chybí, například právě v ústavní péči, (zde nemůže mít pečovatelka i přes sebevětší vůli dostatek času zcela saturovat tyto potřeby odložených nebo odebraných dětí), projeví se tento deficit negativně v oblasti citového a osobnostního vývoje. Položme si otázku, jak bude v dospělosti tato nová potencionální matka přistupovat ke svým dětem.

Z ontogenetického hlediska je potřebné si uvědomit skutečnost, že efektivní vztahy mezi matkou a dítětem zejména během prvních pár měsíců a let jsou významné pro rozvoj a budoucí psychický vývoj dítěte. Výzkumy deprivace prokázaly, že oddělení dítěte od osoby, na které je závislé v prvním roce života, vede k rozsáhlým poškozením osobnosti. Absence matky po dobu 6 měsíců může vést až ke vzniku budoucí anetické bytosti.

Uvedené skutečnosti byly jednou z rozhodujících determinant rozhodnutí o zřízení specializovaného oddělení pro výkon trestu matek nezletilých dětí v roce 2000.

Na specializovaném oddělení se umisťují matky s dětmi ve stáří do tří let věku dítěte, výjimečně v rámci udržení sourozeneckých vazeb do věku pěti let. Pro dozor a specializované zacházení je nutno vybírat a školit vhodný personál, neboť ne každý naplňuje předpoklady pro kvalitní výkon této specifické a náročné práce. Je nutné učinit vše pro vytvoření prostředí, které by odpovídalo dobrému průměru podmínek v civilním životě. Až do chvíle odchodu matky z oddělení musí personál dělat maximum pro zabezpečování zdraví, růstu, sociálního, citového a intelektuálního vývoje dítěte za normálních podmínek a pro pomoc matce v této pro ni tak složité situaci. Samozřejmě že vše musí probíhat v rámci příslušných zákonů, nařízení a prováděcích předpisů. (16)

Při nástupu na specializované oddělení musí mít matka na účtu zřízeném pro potřeby dítěte složenou základní částku minimálně ve výši dvojnásobku životního minima dítěte do 6 let věku dítěte, zpravidla 3000 Kč. Matka rovněž v den nástupu předkládá potřebnou dokumentaci dítěte – zdravotní dokumentaci a jeho očkovací průkaz, průkaz zdravotní

pojišťovny svůj i dítěte, potvrzení o zdravotním stavu svém i dítěte ne starší 3 dnů, průkaz bezinfekčnosti, rodný list dítěte a souhlas otce dítěte s pobytem. Po nástupu matky do věznice je tato nejprve umístěna na nástupním oddělení, kde se seznamuje se svými právy a povinnostmi vzhledem k dodržování Vnitřního řádu věznice, zákonem 169/1999 Sb. ve znění pozdějších zákonů a vyhláškou 345/1999 Sb. V průběhu jejího pobytu na tomto nástupním oddělení se podrobuje zpracovávání pedagogických, psychologických a sociálních charakteristik. Zároveň je ve spolupráci s odsouzenou pod vedením speciálního pedagoga zpracován program zacházení, který je zaměřen především na komplexní zabezpečení všech potřeb dítěte a na proces rozvoje a edukačního působení na matku.

Po ukončení pobytu na nástupním oddělení je matka předvolána před komisí složenou z odborných zaměstnanců, kteří s ní projednají obsah programu zacházení, program výchovy a vzdělávání dítěte a oficiálně ji zařadí na specializované oddělení pro výkon trestu matek nezletilých dětí.

Vlastní organizace života, obsah a formy zacházení s odsouzenými ženami přihlížejí k psychickým a fyziologickým zvláštnostem matek a dětí. Matka které bylo umožněno mít u sebe a starat se o své nezletilé dítě o něj celodenně pečuje. Tato péče zahrnuje především péči o jeho zdraví a o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, včetně přípravy stravy, zajištění hygieny, praní prádla, žehlení, úklidu a aktivního trávení času s dítětem formou vycházek, her, výtvarných a sportovních činností odpovídajících věku dítěte.

Odsouzené se podílejí na přípravě stravy pro děti v dietní kuchyni, dle rozpisu služeb speciálního pedagoga, pod dohledem zaměstnanců referátu stravování a dietní sestry, matkám je strava donášena z vězeňské kuchyně a stravují se spolu se svými dětmi v prostorách SpO - jídelny. Matkám je bez rozdílu typu věznice kam byly soudem zařazeny umožněno nosit vlastní oděv i obuv dle svého uvážení.

Matka je s dítětem ubytována na samostatné ložnici, která je vybavena postelí pro dítě, přebalovacím stolem, skříní na dětské prádlo a kosmetiku, ohrádkou, umyvadlem, lůžkem pro matku, skříňkou na uložení osobních věcí matky, stolkem a židlemi.

K uložení osobních věcí se každé odsouzené poskytuje uzamykatelná skříň, přičemž je tato povinna kdykoliv umožnit zaměstnanci Vězeňské služby provést kontrolu svých osobních věcí.

2.4.1 Metodické základy a koncepční východiska specializovaného zacházení.

Specializované oddělení matek s dětmi bylo zřízeno v souladu s ustanovením zákona č. 169/1999 Sb. § 67 o výkonu trestu odnětí svobody a vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. § 91 ve znění pozdějších předpisů.

Metodické základy specializovaného pedagogického zacházení s dětmi odsouzených matek ale i edukační rozvoj samotných matek vychází z poznatků vývojové, pedagogické a dětské psychologie. Vedle dosažení účelu výkonu trestu dle trestního zákona (stále musíme mít na zřeteli, že se jedná o odsouzené, které mají pouze to privilegium mít u sebe nezletilé děti) sleduje činnost oddělení tyto cíle:

- zabránění odloučení matky od dítěte umístěním v jiném zařízení, nebo u jiné osoby, kde citové pouto není tak silné,
- posilování a rozvíjení kladné citové vazby mezi matkou a dítětem s rozvojem pocitu rodičovské odpovědnosti,
- saturování veškerých potřeb dítěte s přihlédnutím k věku a jeho specifickým zvláštnostem, optimalizací prostředí a pedagogicko - psychologickým působením odborných pracovníků,
- vedením matek ke komplexní péči o dítě a jeho psychický rozvoj, k získávání nových poznatků, dovedností a zkušeností, které jim mohou následně pomoci v péči o děti a domácnost po propuštění z výkonu trestu a jejich návratu a efektivnímu začlenění do společnosti,

Pedagogické postupy vycházejí vždy ze stávající situace, jsou přizpůsobeny daným možnostem, věkovým zvláštnostem a mentální úrovni jak matek tak i dětí.

Konkrétními pedagogickými cíly jsou:

- ❑ posilování dětí v uvědomění si vlastní osobnosti,
- ❑ rozvíjení senzomotorických schopností,
- ❑ ustavení specifického pouta k matce / předcházení separační úzkosti/,
- ❑ rozvíjení principu autoregulace,

- ❑ zapojení matek do procesu výchovy,
- ❑ rozvoj a podpora schopnosti učení /hrou, nápodobou apod./,
- ❑ poskytování pomoci dětem i matkám při nápadných odlišnostech v chování při neadekvátní reakci na sociální prostředí,
- ❑ imitování cvičných sociálních situací /paralelní hra okolo 2 roku věku/,
- ❑ přiměřený kontakt s okolním světem pro zabezpečení dostatku různorodých podnětů pro zdravý vývoj osobnosti,
- ❑ rozvoj emocionality (5)

2.5 Personální problematika (předpoklady, výběr, vzdělání)

Na personál tohoto specializovaného oddělení jsou a budou kladeny velmi vysoké požadavky, neboť musí zajistit co nejlepší péči o děti a psychologicko-sociální působení na matky při současném dodržení všech zákonných norem a nařízení souvisejících s výkonem trestu. V tomto procesu je nutno zapojit speciální pedagogy, psychology, vychovatele, popř. učitelky se specializací na předškolní věk, sociální pracovníce, lékaře-pediatra, dětskou zdravotní sestru, odborně vyškolené dozorce i pracovníky logistiky.

Nejdůležitější je správný výběr právě na těch nejprimárnějších funkcích, neboť vychovatel je v bezprostředním a každodenním styku nejenom s odsouzenými matkami ale i s jejich dětmi. Vychovatel má statut pedagogického pracovníka. Do jeho náplně práce patří komplexní realizace programů zacházení se svěřenými odsouzenými, jejich příprava, zajištění materiálové i výběr prostředí a v neposlední řadě i vyhodnocení daných aktivit.

Vychovatele metodicky vede speciální pedagog a je přímo podřízen vedoucímu oddělení. Vychovatel má i celou řadu dalších povinností, které mu vychází z jeho stanovené náplně práce. Musí osobně znát a pedagogicky usměrňovat svěřené odsouzené, dbát na skupinovou atmosféru na oddělení a sociální vztahy, podílet se na sestavování konkrétních programů zacházení svěřených odsouzených, sleduje kvalitu účasti na jednotlivých aktivitách, kontroluje dodržování časového rozvrhu dne a Vnitřního řádu pro SpO. Osobně vede 5 aktivit programů zacházení, na které zpracovává písemné přípravy s uvedením data konání, cílů, metod, forem, obsahu a účasti. O naplňování účelu výkonu trestu vede i osobní karty odsouzených, kde provádí průběžné zápisy.

Profil práce vychovatele zde rozebírám především z toho důvodu, abych zdůraznil důležitost výběru kvalitních, morálně i profesně vyspělých osobností při příjmu s odpovědností personalistů a psychologa v přijímacím řízení.

2.5.1 Způsob výkonu trestu odsouzených matek s dětmi v Německu a Polsku.

Vlastní realizaci projektu předcházelo nejenom vytvoření legislativních podkladů umožňujících tento způsob trestu, studium příslušné literatury a konzultace s odborníky ale i načerpání vědomostí o praktických zkušenostech z realizace této formy trestu v zahraničí.

2.5.2 Domov pro matky s dětmi při zařízení ve Vechtě (Německo)

Domov pro matky s dětmi při zařízení pro výkon trestu ve Vechtě ve spolkové zemi Dolní Sasko byl zřízen v roce 1984 a je rovněž jako u nás určen pro matky s dětmi, které ještě neplní povinnou školní docházku. Ve Vechtě jsou přijímány děti ve věku od 0 do 5 let, výjimečně nesmí být dítě ke dni propuštění podstatně starší 6 let a jeho pobyt by neměl překročit dobu 3 let. Konec trestu matky musí odpovídat nejvyšší stanovené věkové hranici pro pobyt dítěte, aby nebylo nutno narušovat tyto vzájemné vazby.

Pokud by se jednalo o přijetí dítěte vyžadujícího zvláštní péči, rozhoduje o jeho přijetí komise ve složení ředitelka, psycholog a vedoucí příslušného oddělení pouze v tom případě, že je možnost příslušnou péči mu v daném místě zajistit.

Přijetí je vyloučeno u matek, které se před výkonem trestu o děti nestaraly (podklady zajišťují sociální pracovníci), anebo které s matkou nežily ve společné domácnosti. Rovněž je vyloučeno přijetí, jestliže byly již děti umístěny v náhradních rodinách a nebo není předpoklad, že se matka bude o ně po výkonu trestu schopna a ochotna postarat.

Před nástupem je nutné si vyžádat stanovisko příslušného Úřadu pro mládež, které kromě stanoviska vzhledem k vhodnosti přijetí rovněž zajišťuje finanční krytí pobytu dítěte v zařízení, lékařskou zprávu a při násilných činech i schválení soudu.

Metodické základy jsou definovány na obdobných principech jako u nás. Prvotní je zde zájem dítěte, kterému jsou vytvářeny takové podmínky rozvoje, které jsou přiměřené jeho věku a schopnostem. Vychovatelé a pedagogičtí pracovníci zaměřují svou pozornost na rozvoj senzomotorických a psychických schopností, na rozvoj emocionality a zdravého sebevědomí.

Zajímavostí je existence dvou typů oddělení, a to uzavřeného a otevřeného. V otevřeném oddělení je ubytovna umístěna na pozemku bez oplocení a umísťují se sem prověřené ženy, u kterých není předpoklad útěku. Na stejném oddělení jsou zároveň umístěny čtyři odsouzené seniorky (samozřejmě po pečlivém výběru), které zde sehrávají roli prarodičů. Kapacita tohoto oddělení je deset zdvojených ložnic a čtyři pokoje pro seniorky. Další zařízení odpovídá opětovně jako ve věznici Světlá nad Sázavou dalším potřebám dětí a matek (herny, sklady, sociální zařízení, kuchyňka a hospodářská místnost).

V uzavřeném oddělení jsou umístěny matky ve vazbě, popřípadě ty ženy, o kterých bylo rozhodnuto komisí, že jejich pobyt na otevřeném oddělení by nebyl vhodný.

2.5.3 Dům matky a dítěte ve věznici v Krzywańci (Polsko)

Filozofií vzniku Domu matky a dítěte byly myšlenky o tom, jak potrestat matku, která se nechovala v souladu se zákonem a přitom neublížit dítěti, jehož emocionální a psychomotorický vývoj může být pobytem matky ve vězení narušen a jak využít její mateřství k resocializačním a reedukačním cílům.

Na těchto filozofických základech byl v roce 1978 tento typ věznice zřízen, tedy 22 let před tím, než se začalo s realizací u nás. Zpočátku sice sloužilo k pobytu odsouzených žen, které porodily v průběhu trestu, později sem začaly nastupovat odsouzené matky na základě rozhodnutí příslušných soudů.

Kritéria pro přijetí jsou obdobná jako v Německu nebo u nás, s tím rozdílem, že maximální hranice pro pobyt v zařízení je třetí rok věku dítěte, výjimečně do čtyř let. Přijetí je realizováno na základě soudního rozhodnutí. Stanovení této věkové hranice předcházely výzkum psychologů, kteří prokázali, že dítě do tří let věku si v paměti neuchová vzpomínky. Tato skutečnost se stala kritériem pro stanovení maximální délky pobytu dítěte ve věznici.

Programy zacházení jsou přizpůsobené na odsouzené matky s dětmi a jejich následný přechod pro život na svobodě. Preferováno je osvojení návyků pro život v souladu se společenskými normami. Zvládnutí mateřských a rodinných vzorců chování s jejich následnou aplikací pro rodinný život.

Tomuto slouží aktivity zaměřené zejména na.:

- ❑ praní a opravy prádla i oděvu dětí,
- ❑ sebeobslužné činnosti, úklidové a hospodářské práce,
- ❑ činnosti zaměřené na dítě,
- ❑ příprava vlastní stravy, přičemž pro dítě se připravuje v kuchyni pod dohledem dietní sestry,
- ❑ vycházky mimo věznici,
- ❑ pohovory s odbornými pracovníky a vychovatelem zaměřenými na problematiku nezletilých dětí,
- ❑ využíváním nabídky medií obzvláště dětských a vzdělávacích programů,
- ❑ využíváním nabídky knihovny.

Vnitřní zařízení a členění je stejně jako v Německu a u nás přizpůsobeno domácímu prostředí. Architektonické řešení nabízí herny, samostatné pokoje pro matky s dětmi, jídelnu, ošetrovnu, sanitární a logistické místnosti, místnost pro karanténu a kanceláře personálu.

3. Zahájení a praktická realizace projektu

3.1 Geneze a současný stav řešené problematiky v České republice, legislativní podklady pro realizaci výkonu trestu odsouzených matek s nezletilými dětmi.

Dne 1. ledna roku 2000 nabyl účinnosti zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a vyhláška MS č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. V uvedených normách byl historicky poprvé v dějinách České republiky uzákoněn pojem „**výkon trestu u matek nezletilých dětí**“. O realizaci této formy výkonu trestu v podmínkách vězeňství České republiky bylo rozhodnuto (kromě již uvedených odborných hledisek) i v souvislosti se vstupem do Evropské unie a nutností ujednání výkonů trestů v rámci vězeňských systémů jednotlivých členských zemí a souvisí i s nastavenou humanizací a moderními myšlenkovými trendy ve vězeňství.

Přestože byl uvedený právní termín v zákoně zakotven, nebylo v době jeho vzniku a nabytí účinnosti žádné vhodné zařízení, kde by bylo možné tento způsob výkonu trestu realizovat. Původní návrhy uvažovaly o v tu dobu největší ženské věznici v Pardubicích, později přicházela v úvahu věznice v Praze-Řepích. Zde se ale nejedná o typickou věznici, neboť tato věznice je dislokována v bývalém klášteře kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a tento řád je zaměřen na pomoc a léčbu dlouhodobě nemocných.

V roce 2000 vznikla věznice Světlá nad Sázavou v objektu bývalé školy v přírodě, který byl postupně rekonstruován a přizpůsoben účelům realizace výkonu trestu odnětí svobody odsouzených žen. Vzhledem k zaměření na tuto kategorii odsouzených a vhodným prostorovým podmínkám bylo rozhodnuto o budoucí praktické realizaci výkonu trestu matek nezletilých dětí v tomto zařízení a úpravy byly do plánu zakomponovány. V červnu roku 2001 zahájena práce na přípravě projektu, jejímž cílem bylo stanovení bližších podrobností pro praktickou realizaci a dne 8.10. 2002 byl zahájen provoz oddělení. Prozatím má charakter neukončeného procesu s dlouhodobou perspektivou. Jeho efektivita bude ověřována aplikací na vybrané skupině odsouzených žen prováděním vyhodnocování stanovených kritérií v určených intervalech a analýzou zpětnovazebních mechanismů v průběhu delšího období aplikace.

3.2 Projekt

Zahájení zpracování projektu předcházely tyto činnosti:

- ❑ studium odborné psychologické a pedagogické literatury vztahující se k dané problematice,
- ❑ studium právních norem souvisejících i se sociálně-právní ochranou dětí, rodiny, státní sociální podpory a trestního řízení,
- ❑ čerpání zkušeností ze zahraničí - studium zahraničních pramenů pojednávajících o dané problematice včetně vykonání studijní cesty do obdobných zařízení v Polsku a Německu,
- ❑ konzultace s odborníky z oblasti pediatrie, předškolní pedagogiky, sociální práce a dalších oborů souvisejících s problematikou péče o matky a dítě,
- ❑ vytvořené podklady byly konzultovány na metodických poradách s pracovníky Generálního ředitelství vězeňské služby pro ujednání filozofie a náhledu na danou problematiku.

3.2.1 Základní cíle

Filozofie činnosti oddělení specializovaného pro výkon trestu matek nezletilých dětí v souladu s dosažením účelu výkonu trestu podle trestního zákona sleduje tyto cíle:

- ❑ zabránění odloučení matky od dítěte umístěním v jiném zařízení,
- ❑ posilování a rozvíjení kladné citové vazby mezi matkou a dítětem, vytváření pevného vztahu vedoucího k rodičovské odpovědnosti,
- ❑ uspokojování veškerých potřeb dětí při respektování daného stavu a stupně vývoje dítěte, při možné optimalizaci prostředí, jímž je dítě obklopeno a které na dítě působí,
- ❑ rozvíjení pocitu samostatnosti a zodpovědnosti u odsouzených žen, stimulování těch postojů a dovedností, jež jim pomohou navrátit se do společnosti,
- ❑ vedení odsouzených ke komplexní péči o duševní a psychický rozvoj dítěte, k získávání nových teoretických a praktických vědomostí a zkušeností v péči o dítě, k vytvoření návyku každodenní péče o dítě.

Celková kapacita oddělení je 15 matek s dětmi. Celkově může být dětí více (max. 20), neboť je počítáno v projektu s tím, že matka může mít u sebe i druhé dítě z důvodu udržení sourozeneckých vazeb, v souladu s vymezenými kritérii. V uvedeném případě činí maximální doba pobytu dovršení věku pěti let jednoho ze sourozenců.

Cílovými skupinami odsouzených matek jsou kategorie zařazené do věznice s dohledem, dozorem ale i s ostrahou.

3.3 Kritéria pro přijetí, zájem, možnosti

3.3.1 Všeobecné podmínky, kritéria pro přijetí

- ❑ délka trestu odsouzené matky je více než 6 měsíců a tento trest dle rozhodnutí soudu nepřevyší zpravidla 3 roky,
- ❑ odsouzená je zařazena do stanoveného typu věznice, vyloučen je doživotní trest odnětí svobody,
- ❑ odsouzená o dítě před výkonem trestu řádně pečovala a po propuštění z výkonu trestu je předpoklad, že v této péči bude pokračovat a bude mít k tomu potřebné zázemí a možnosti,
- ❑ zdravotní a psychický stav matky neodůvodňuje obavu, že se po dobu výkonu trestu bude o dítě schopna starat, rovněž tak i po výkonu trestu. Kontraindikací je zde drogová závislost, abúzus alkoholu, psychické problémy ale i vyšší mentální insuficience,
- ❑ žena nebyla před výkonem trestu omezena ve svých rodičovských právech a neexistuje vhodnější forma péče o dítě,
- ❑ kladné stanovisko orgánů sociálně - právní ochrany dětí k umístění dítěte v tomto oddělení,
- ❑ kladné stanovisko lékaře, dítě nesmí trpět funkčními poruchami orgánů nebo jiným těžkým zdravotním postižením, které by vyžadovalo stálou zdravotní péči,
- ❑ doloženost finančního zajištění nákladů, které vzniknou v souvislosti uspokojování potřeb dítěte na oddělení,
- ❑ kladné stanovisko dětského psychologa,
- ❑ zdravotní pojištění matky i dítěte.

Výběr matek-žadatelek o přijetí provádí odborná komise ve složení:

- 1) ředitelka věznice
- 2) vedoucí oddělení výkonu vazby a trestu
- 3) speciální pedagog pověřený vedením tohoto oddělení
- 4) psycholog
- 5) právník

V případě kladného výsledku vydává ředitelka věznice rozhodnutí na dobu určitou, zpravidla na jeden rok. S tímto rozhodnutím souvisí i oznámení příslušnému sociálně-právnímu orgánu péče o děti.

Nastupuje-li odsouzená z trest z občanského života, potřebné doklady si musí obstarat sama (informace jí podá příslušný soud, advokát, popř. má možnost se buď sama nebo její advokát dotázat přímo ve věznici, kde jí podá tyto informace sociální pracovníce).

Pokud chce přejít z běžného výkonu trestu nebo vazby, zajišťuje si potřebné doklady ve spolupráci s odbornými zaměstnanci věznice nebo vazební věznice.

3.3.2 Zájem a možnosti

Zájem o tento výkon trestu odsouzených žen je poměrně značný, ne všechny žádosti však mohou být ať již z kapacitních důvodů nebo nesplnění stanovených kritérií uspokojeny. Ke dni 1.3.2005 bylo podáno celkem 42 žádostí, z tohoto počtu bylo přijato na specializované oddělení celkem 22 odsouzených matek s dětmi. Vzhledem k možnostem a nastaveným parametrům musela být i řada žádostí zamítnuta.

- jedna žádost byla odmítnuta na základě záporného stanoviska Orgánu péče o dítě,
- jedna žádost nebyla doporučena odbornou komisí zaměstnanců věznice,
- v jednom případě nedal souhlas s umístěním na SpO matek s dětmi otec dítěte,
- ve dvou případech musela být žádost zamítnuta vzhledem k věku dítěte a délce trestu matky,
- ve dvou případech měly matky příliš krátký trest, a nebylo by smysluplné matku s dítětem na oddělení umisťovat,

- v dalším případě otec nesouhlasil vzhledem k věku dítěte (v době nástupu by mu byly tři roky),
- v jednom případě při ověřování údajů bylo zjištěno, že matka nemá dítě ve své péči,
- v 11 případech vzaly matky svou žádost samy zpět.

Celkově tedy bylo 9 žádostí zamítnuto a v 11 případech samy matky po seznámení s pravidly, povinnostmi a předpoklady vzaly svou žádost zpět.

3.4 Edukační vývoj dětí v prostředí Věznice Světlá nad Sázavou (problematika psychomotorického vývoje dětí po dobu pobytu s matkou ve věznici).

Vzhledem k tomu, že ve věznici jsou děti ve věku 1 až 3 roky, popř. výjimečně až 5 let, je nutné se zmínit i o způsobu prožívání a typického chování určitých věkových kategorií dětí, neboť vzhledem ke specifickým potřebám v jednotlivých fázích jejich ontogenetického vývoje se odvíjí i tvorba programů zacházení a metodika působení na děti i vedení jejich matek.

Socializace batolete - dítě v batolecím období zůstává stále silně závislé na matce či na několika jiných dospělých členech rodiny. I krátkodobé odloučení vyvolává často prudké separační reakce, podobné jako již ke konci prvního roku, ale mnohdy ještě nápadnější, protože dítě již disponuje větším rozsahem výrazových prostředků.

V tomto období se dítě stává autonomním. Pokroky v motorických dovednostech a ve schopnosti dohovorit se třeba primitivně umožňují pokroky v sociální oblasti.

Kognitivní vývoj – dosažení jednoho roku neznamena žádný výrazný předěl ve vývoji motoriky a řeči, ale dítě dosahuje bezpečné vzpřímené chůze a symbolické a komunikativní funkce řeči teprve v průběhu druhého roku života - zde musíme hledat onen kvalitativní mezník. Podle Piageta je skutečně teprve v roce a půl nebo ve dvou letech ukončen vývoj senzomotorické inteligence a začíná se nová etapa **symbolického a předpojmového myšlení**. Kolem dvou let začíná většina dětí navazovat vztahy k druhým dětem svého věku, i když tyto vztahy i za nejpriznivějších okolností zůstávají dlouho ve stínu vztahů k dospělým. Vzájemná interakce dětí v druhém roce života je zprvu omezena

na krátké výměny pozornosti, tahání o různé věci, ale i podávání hračky druhému dítěti či neumělé pokusy o jejich utišení. Kolem dvou let se objevuje **paralelní hra** a teprve ve třetím roce začíná mít hra stále častěji ráz **spolupráce** či **soupeřivosti**. Charakter hry je však stále ještě omezen na jednoduchou manipulaci, zvědavé odhalování vlastností věcí, tápavé experimentování apod. Složitější konstruktivní, úlohové a fiktivní hry se ve větším rozsahu objevují teprve v následujícím období a tvoří pak důležitou součást života předškolního dítěte. Systematické pozorování projevů dětí v přirozených podmínkách prokázalo, že batolecí období je rozhodující pro osvojení prosociálního (altruistického) způsobu chování.

Kolem čtyř let se vývoj dostává z úrovně „předpojmové“ (symbolické) na vyšší úroveň „**názorového**“ (**intuitivního**) myšlení. Uvažuje již v celostních pojmech, které vznikají na základě vystižení podstatných podrobností. Jak symbolické tak i předoperační myšlení je stále ještě úzce vázáno na činnost dítěte a je v tomto smyslu egocentrické, antropomorfické (snaha vše polidšťovat - u dětí běžné). Poslední období které se může dětí týkat při pobytu ve věznici je období předškolní. Toto období zahrnuje v podstatě vzhledem k socializaci jedince tři vývojové aspekty:

- ❑ **Vývoj sociální reaktivity**, tj. vývoj bohatě diferenciovaných emočních vztahů k lidem ve svém blízkém i širším okolí. Příklad úplného selhání vývojového postupu může představovat autistické dítě, pro které lidé neznamenaají víc než neživé předměty.
- ❑ **Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací**. Chování jedince je nejen omezováno hranicemi ve kterých se může pohybovat, ale je i určováno cíli, na jejichž dosažení je orientováno úsilí jedince vzhledem k hodnotám materiálním i kulturním. Příkladem selhání vývoje sociálních kontrol jsou mladiství delikventi či anetičtí psychopaté.
- ❑ **Osvojení sociálních rolí**, tj. takových vzorců chování a postojů, které jsou od jedince očekávány ostatními členy společnosti a to i v diferenciaci role „mužské a ženské“. (11)

Právě u posledního bodu bych se chtěl pozastavit, neboť v počátku existence oddělení matek s dětmi nebyl v personálu tohoto oddělení ani jeden muž. Děti se při příchodu

dozorců nebo jiných mužů na toto oddělení „věšely“ na každého příchozího. Bylo tedy nutno tuto skutečnost přehodnotit a přijmout takové opatření, aby osvojování sociálních rolí kooperovalo i s co možná nejpřirozenějšími podmínkami vzhledem k životu za zdmi věznice. Na místo vychovatele byl přijat muž pro důležitou roli „modelu k identifikaci, či nápodobě“ a tímto aktem byla situace částečně kompenzována.

Práce s dětmi má individuální i skupinový charakter a činnost vychází ze skutečného věku a individuálního vývoje.

Obsahem je uspokojování biologických potřeb - zajištění výživy a základních hygienických návyků a psychosociálních potřeb z hlediska psychomotorického vývoje.

Metodou která vede k těmto stanoveným cílům je stimulace zdravého vývoje dítěte dostatkem zrakových, hmatových, sluchových podnětů prostřednictvím her a dalších činností. Aktivita se neomezují pouze na prostředí věznice, ale jsou zde preferovány vycházky do okolí, do bezprostřední obce se záměrem umožnění kontaktu s vrstevníky.

Samozřejmostí je realizace pravidelného režimu dne, spánku, stravování, hygieny, vycházek, prostoru na hru apod. Toto jsou činnosti které přispívají k upevnění sebejistoty a sebedůvěry dítěte.

3.5 Tvorba a realizace programů zacházení s odsouzenými matkami na specializovaném oddělení.

3.5.1 Program výchovy a vzdělávání dětí

Konkrétní pedagogické postupy vycházejí vždy ze stávající situace a jsou zaměřeny jak na odsouzenou matku, tak i na nezletilé děti. Práce s dětmi má jak skupinový tak i individuální charakter. Programy zacházení zaměřené na rozvoj dětí (ve své skladbě i náročnosti) jsou přizpůsobeny jak věkovému tak i mentálnímu rozvoji jednotlivých dětí.

Matky a děti jsou umístěny společně, biologické potřeby, zajištění stravování a získání základních hygienických návyků zajišťují vlastní matky pod dohledem zdravotní sestry a vychovatelů.

Obsahem uspokojování psychosociálních potřeb dětí je psychomotorický vývoj, vnímání emocí, jednání, vývoj řeči a rozumový a citový vývoj.

Cílem je rozvíjení hrubé a jemné motoriky, rozvoj sociálně - emočních projevů, osvojování pohybových činností, rozvoj řeči a slovní zásoby, zajištění základních biologických potřeb, osvojování pohybových dovedností a posilování dětí v uvědomování si vlastní osobnosti.

3.5.2 Metody

- ❑ stimulace zdravého vývoje dítěte dostatkem zrakových, sluchových a hmatových podnětů; prostřednictvím přiměřených her a dalších činností pohybových, hudebních a výtvarných jsou rozvíjeny sociální, řečové a senzomotorické schopnosti,
- ❑ zprostředkování styku s okolím – vycházky do přírody, obce, umožnění citlivého kontaktu s vrstevníky,
- ❑ zajištění informovanosti matek ohledně zabezpečení biosociálních potřeb dítěte,
- ❑ realizace pravidelného režimu dne, tj. spánku, stravování, hygieny, vycházek, prostoru pro hry apod., které jsou důležité pro upevnění sebejistoty a sebedůvěry dítěte.

3.5.3 Program zacházení s odsouzenými ženami

Program zacházení je zpracován v souladu se zákonem č. 169/1999 Sb. § 41 a vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. § 36, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzené s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Vzhledem k specifickým specializovaného zacházení na oddělení matek s dětmi se jeho skladba samozřejmě přizpůsobuje na tomto oddělení celodenní péči o dítě. Důležité je zde aktivní trávení času s dítětem, a to formou vycházek, her, výtvarnými, hudebními, sportovními a sebeobslužnými činnostmi.

3.5.4 Program zacházení

Program zacházení tvoří:

- ❑ **pracovní aktivity**, kdy pracovně zařazeny mohou být zpravidla ty ženy, které mají v péči dítě starší tří let, úklidovou a další podobnou činnost, potřebnou k zajištění každodenního provozu provádějí všechny ženy zařazené na specializované oddělení,
- ❑ **vzdělávací aktivity**, které představují především odborné a rekvalifikační kurzy realizované školským zařízením, dále semináře odborného charakteru z oblasti pediatrie, komplexní péče o dítě a zdravého životního stylu,
- ❑ **speciálně výchovné aktivity**, zahrnující terapie skupinové či individuální, zaměřené na mezilidské vztahy, vytváření společensky přijatelného chování, sebeovládání, vnímání potřeb druhých, posilování morálně volní složky osobnosti a sociálně právní poradenství,
- ❑ **zájmové aktivity**, jejichž specifická skladba vychází především z matčiny celodenní péče o dítě, např. kroužky vaření, šití, údržby prádla ale i jógy, relaxace a zdravotních cvičení,
- ❑ **oblast utváření vnějších vztahů**, základem je výchovně terapeutické působení pro vytváření a pěstování pozitivních vztahů v rodině i za využití motivačních faktorů, jako je povolení návštěvy bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců věznice a povolení opuštění věznice v souvislosti s návštěvou. (4)

3.5.5 Konkrétní programy zacházení pro matky

- ❑ anglický jazyk
- ❑ sociálně právní poradenství
- ❑ individuální psychologické konzultace
- ❑ sportovní aktivity
- ❑ arteterapie
- ❑ aranžování
- ❑ ruční práce - šití, vyšívání, pletení

- ❑ kurz PC /tento kurz mohou absolvovat pouze odsouzené s trestem delším než tři měsíce vzhledem k tomu, že na závěr vykonají zkoušky a dostávají potvrzení o absolvování tohoto kurzu/

Kromě uvedených aktivit programů zacházení může odsouzená v době vymezené vnitřním řádem věznice uspokojovat své potřeby využíváním knihovny věznice, odběrem tisku, knih a jiných publikací a sledováním rozhlasových a televizních pořadů. Věznice vydává i vlastní časopis „*EL PASSO*“, kam mohou odsouzené ženy přispívat a podílet se tak na něm.

3.5.6. Konkrétní programy zacházení pro děti

- ❑ **tělesná výchova**

Cílem je vypěstování základních pohybových dovedností, zvyšování tělesné zdatnosti a pohybové výkonnosti, správné držení těla, péče o správný somatický a funkční vývoj. Aktivita je realizována cvičením ve skupině, ve dvojicích a s jednotlivci. Metodou je napodobování, předcvičování, pohybová hra a soutěžení.

- ❑ **výtvarná výchova**

Tato aktivita je zaměřena na rozvíjení sebevědomí dítěte, rozvíjení elementární grafické zručnosti a vytvoření si vztahu k přírodě a předmětům denní potřeby. Obsahem je malování, kreslení, modelování a plošné a prostorové vytváření.

- ❑ **dopravní výchova**

Výchovným cílem je poskytnout dětem potřebné poznatky, dovednosti a návyky důležité pro dodržování dopravní kázně - chování dítěte jako chodce. Tato aktivita se prolíná ostatními výchovnými složkami. Tuto aktivitu je možné realizovat formou hravé činnosti při vycházkách do města, ale i při pobytu na vycházkovém dvoře.

- ❑ **hudební výchova**

Při hudební výchově se rozvíjí u dětí touha po pohybu, rytmu a hravosti, rozvíjí se sebedůvěra a činnost motoricko pohybové koncentrace pozornosti. Další důležitou oblastí je rozvoj auditivní paměti, řeči dítěte a jeho fantazijní představivosti.

❑ **jazyková výchova**

Zde je cílem osvojení základů hovorové formy spisovného jazyka v mluvené podobě. Rozvíjí se auditivní paměť, fonetická stránka jazyka a aktivní řečový projev. Tato činnost vyžaduje určitou soustředěnost a pozornost. Obsah tvoří poslech pohádek, četba, vyprávění obsahu pohádek, nácvik říkadel a básní atd.

❑ **literární výchova**

Literární výchova ovlivňuje zejména výchovu rozumovou a jazykovou, vede k estetickému vnímání, cítění a duševnímu rozvoji. Metodou jsou didaktické hry, práce s knihou, leporela, poslech říkanek, vyprávění, poslech reprodukcí ale i divadelní představení - dramatizace jednoduchých scének s maňásky.

❑ **matematické představy**

Vzhledem k nevhodnosti používání matematické terminologie u kategorie dětí do tří let věku je základem a smyslem této aktivity orientace v prostoru a tvarové odlišování předmětů - velký, malý, málo, hodně, třídění, porovnávání, seskupování a uspořádávání předmětů podle určitého znaku, barvy, velikosti, tvaru.

❑ **pracovní výchova**

Zde se samozřejmě jedná rovněž vzhledem k věku o určitou formu hry zaměřenou na rozvoj motorické dovednosti a vytváření přiměřených představ, poznatků a pěstování radosti z vykonané práce. Metodou je předvádění, napodobování, opakování, hra (na zedníka, strojuvůdce, požárníka, vojáka apod.), sebeobsluha (umývání obličeje rukou, stolování, používání kapesníku apod.). Hra se dělí na práce s technickým materiálem - papír, textil, hlína, písek /trhání, překládání, lepení, tvoření na písku/, poznávání přírodních materiálů, hry konstruktivní - stavebnice, hry námětové a práce pěstitelské - péče o květiny, drobnější pomoc při přesazování, podání misky apod.

❑ **zpívání s kytarou**

Při této aktivitě je důležité nejenom aktivní využití času stráveného ve výkonu trestu, ale především rozvoj schopnosti pozitivních emocionálních prožitků při společné činnosti matky s dítětem i vyvolání pozitivního prožitku při společné činnosti v rámci skupiny. Metodou jak tohoto účinku dosáhnout je společný zpěv matek a dětí s textovou nápovědou ale i bez textové nápovědy, vhodné je využití možností a ochoty instrumentálních schopností odsouzených žen při hře na hudební nástroje.

□ **poznáváme přírodu**

Tato aktivita se rovněž koná především na vycházkách a akcích mimo věznici (výlety do zoologické zahrady, vycházky do lesa apod.), v případě nepříznivého počasí je realizována i na kulturní místnosti. Cílem je nejenom poznávání přírody, ale i rozvíjení kladných vlastností dítěte ve vztahu k živé i neživé přírodě.

3.5.7. Dokumentace aktivit PZ, jeho hodnocení a evidence

Do dokumentace aktivit PZ náleží:

- I. stručný projekt aktivity, obsahující zejména informace o cíli, obsahu, metodách a formách aktivity, o frekvenci a délce jednotlivých setkání, místě konání, kdo ze zaměstnanců Vězeňské služby aktivitu vede (eventuelně která z odsouzených a jakou formou se na aktivitě podílí) a pravidelné době konání. Stručný projekt schvaluje ředitelka věznice a slouží zároveň i jako nabídkový list,
- II. seznam účastníků s vyznačením data zahájení a ukončení jejich účasti i důvodem ukončení,
- III. stručná příprava na každé setkání obsahující cíl, obsah, formy a metody, seznam potřebného materiálu a prostředků, skutečnou dobu a místo setkání. Přípravu zpracovává zaměstnanec Vězeňské služby, který aktivitu vede,
- IV. evidence docházky účastníků setkání.

Dokumentace je po dobu trvání aktivity uložena u zaměstnance, který ji vede. Po dokončení se uloží a následně skartuje dle příslušných předpisů o vedení všeobecné administrativy.

Hodnocení úspěšnosti programů zacházení je základním podkladem pro návrh na přearažení odsouzené do jiného typu věznice (dohled, dozor, ostraha a zvýšená ostraha) a zároveň slouží jako součást celkového hodnocení, které zpracovává věznice na dožádání soudu v případě nařízeného jednání o podmíněném propuštění.

Plnění cíle programu zacházení jednotlivých odsouzených se hodnotí pravidelně ve dvouměsíčních intervalech, které jsou stanoveny pro odsouzené zařazené do věznice typu dohled, dozor. Hodnocení úspěšnosti plnění cíle programu zacházení projednávají zaměstnanci tohoto oddělení s odsouzenou, která se na aktualizaci podílí a je aktualizován i v souladu s vývojem osobnosti odsouzené i dítěte. Programy zacházení s jednotlivými odsouzenými schvaluje, tak jako ve standardním výkonu trestu, ředitelka věznice nebo její zástupce.

Evidence aktivit programů zacházení

Do evidence aktivit programu zacházení náleží:

- I. jejich seznam,
- II. časový rozvrh aktivit programů zacházení.

Seznam je zpracováván na základě plánu programů zacházení, který včetně jeho finančního zabezpečení, jako součást plánu práce vedoucího oddělení výkonu vazby a trestu každoročně zpracovává vedoucí tohoto oddělení. Seznam je pololetně aktualizován a v době působnosti je uložen u vedoucího tohoto oddělení.

Časový rozvrh aktivit programu zacházení zpracovává příslušný speciální pedagog a schvaluje vedoucí oddělení. Časový rozvrh má formu rozvrhu dne na běžný týden a je v něm přehledně, jasně a jednoznačně uvedena doba a místo konání každé uskutečňované aktivity a jméno jejího vedoucího. Zrušit či přesunout setkání na jiný termín lze jen výjimečně z vážných důvodů a rozhoduje o tom vedoucí oddělení. Časový rozvrh aktivit PZ je v době působnosti vyvěšen tak, aby odsouzené a zaměstnanci VS, kterých se to týká, k němu měli kdykoli volný přístup. (5)

Další opatření programu zacházení

- ❑ pravidelné porady pracovního týmu,
- ❑ vedení systematické dokumentace o vývoji a chování dítěte,
- ❑ pravidelné návštěvy orgánu sociálně-právní ochrany dítěte dle ustanovení § 67 odst. 4 zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

3.6 Dosavadní prostředí a možnosti (vznik a vývoj)

Před vlastním zahájením realizace projektu bylo nutné vytipovat a určit vhodné prostory pro umístění oddělení, provést stavebně - technické úpravy a vybavení prostor zařízením dle požadavků projektu a hygienika.

V první fázi bylo oddělení umístěno v dočasných prostorách a mělo kapacitu 4 odsouzené matky, s kterými mohly být umístěny dvě děti. Přesto, že se jednalo o provizorní ubytování, bylo nutné vybavit toto oddělení v souladu se stanoveným standardem. Samostatné ložnice byly vybaveny dětskou postelí, přebalovacím stolem, skříní na dětské prádlo a kosmetiku, ohrádkou a umývadlem. Součástí oddělení byla i kuchyňka se dvěma kuchyňskými linkami. První, pro přípravu mléčné stravy, byla vybavena zabudovaným dvouvařičem, nádobím, standardními kuchyňskými elektrospotřebiči, jídelním stolem, dětskými židličkami, ohrádkou pro děti a skříní na potraviny. Druhá kuchyňská linka byla určena pro přípravu dětské stravy, vybavení nábytkem a příslušenstvím bylo obdobné, navíc zde byla mikrovlnná trouba, sporák s troubou, lednice na mléčnou stravu a lednice na zeleninu, tuhy a maso.

Součástí oddělení byla i centrální umývárna se sprchami, vanou, dětskou vaničkou, přebalovacím stolem a sušáky na osušky. Prádelna byla vybavena pračkou se sušičkou, dětskou ohrádkou, košem na prádlo, odkládacím stolem, předpíracím stolem s dřezem a výlevkou a samozřejmě i žehličkou a žehlícím prknem.

Na realizaci aktivit programu zacházení a trávení volného času byla uzpůsobena společná herna vybavená televizorem, dětským nábytkem, policemi, magnetickou tabulí a hračkami.

Oficiální zahájení praktické činnosti proběhlo dne 8.10.2002 přijetím dvou odsouzených zařazených do věznice s ostrahou. Přemístěny byly na základě kladného posouzení jejich žádostí, splnění veškerých souvisejících legislativních náležitostí a následného kladného rozhodnutí ředitelky věznice. Odsouzené byly umístěny nejprve bez dětí a po seznámení s podmínkami upravujícími pobyt na oddělení převzala první matka své dítě, přechodně umístěné v dětském domově dne 15.10.2002. Druhé matce předali dítě dne 23.10.2002 pracovníce kojeneckého ústavu, kam bylo přechodně umístěno. Obě matky jsou dnes již z výkonu trestu propuštěny, první matka po vykonání trestu, druhá na základě kladného rozhodnutí soudu o podmíněčném propuštění.

Oddělení se stěhovalo do náhradních prostor z důvodu celkové rekonstrukce věznice ještě jednou, po přestavbě a závěrečných úpravách se v listopadu 2004 stav stabilizoval a odsouzené matky s dětmi jsou umístěny v nově vybudovaných prostorách oddělení věznice.

3.7 Prostředí a vybavení nového oddělení po rekonstrukci Věznice Světlá nad Sázavou

Kapacita tohoto oddělení po rekonstrukci je 15 odsouzených matek a dvojnásobný počet dětí. Toto oddělení splňuje všechna stanovená kritéria hygieniků, sociálních pracovníků, dětských lékařů a dalších kompetentních pracovníků v oblasti pediatrie i výkonu trestu. Vnější i vnitřní prostředí je upraveno podle věku, vychází z potřeb a požadavků dítěte, je dostatečně podnětné a motivující. Ve všech prostorách je zakázáno kouření.

Specializované oddělení má dvě patra. V prvním patře je pět ložnic, kancelář speciálního pedagoga, vychovatele, sociální zařízení, dětská herna, kuchyňka na přípravu dětských svačin, sklad kočárků a logistických a úklidových potřeb. Ve druhém patře je deset ložnic pro matky s dětmi, sociální zařízení, herna, kulturní místnost a kuchyňka. Obě patra jsou ve dne i v noci průchozí a matky se mohou vzájemně navštěvovat. V průběhu dne mohou jít dle vlastního rozhodnutí nebo na doporučení lékaře na vycházkový dvůr, kde je pískoviště, travnatý povrch, ale i pevný podklad upravený tak, aby zde děti mohly za dozoru svých matek jezdit na tříkolkách, popř. si s jinými dětmi hrát.

Samostatné ložnice pro matky s dětmi jsou vymalovány v pastelových barvách, je povolena individuální estetická, přiměřená výzdoba. Ložnice jsou vybaveny dětskou postelí, přebalovacím stolem, skříní na dětské prádlo a kosmetiku, ohrádkou a umyvadlem.

Kuchyně - první kuchyňská linka je určena pro přípravu mléčné stravy, běžnými kuchyňskými elektrospotřebiči, dvouvařičem, nádobím, skříní na potraviny, lednicí na mléčnou stravu, stolem, běžnými i dětskými židlemi a ohrádkou na děti. Druhá kuchyňská linka je určena pro přípravu dětské stravy, snídání, večeří a přesnídávek.

Oproti první kuchyňské lince je zde ještě sporák s troubou, mikrovlnná trouba a lednice na maso, zeleninu a tuky. Hlavní stravu připravují matky na dietní jídelně pod dohledem a dle jídelníčku sestaveného dietní sestrou. Matky mají rozepsány služby na celý týden a v době přípravy jídla si děti navzájem hlídají. Stravu připravují pouze pro děti, matkám je strava přinášena z běžné vězeňské kuchyně. Potraviny pro dítě si matka objednává prostřednictvím výchovného pracovníka, který objednávku na maso a zeleninu předá vedoucímu referátu proviantní služby. Ostatní potraviny si matka zakoupí ve vězeňské prodejně. Mléčnou stravu si zajišťuje matka za pomoci zdravotní sestry zdravotnického střediska.

Součástí každého patra je centrální **umývárna** se sprchami a vanou, dětskou vaničkou, přebalovacím stolem a sušáky na ručníky.

V **prádelně** je pračka se sušičkou, dětskou ohrádkou pro odložení dětí, žehlicím prknem, žehličkou, košem na prádlo, předpíracím stolem s dřezem a výlevkou.

K dnešnímu dni prošlo tímto oddělením celkem 22 odsouzených matek a 24 dětí. V současné době je na oddělení z tohoto počtu celkem 13 matek, 3 byly propuštěny po vykonání trestu, 5 matek bylo soudem podmíněčně propuštěno a jedna matka byla propuštěna na základě udělení milosti prezidentem republiky.

3.8 Dosavadní poznatky a zkušenosti z praktické realizace projektu (zpětnovazební mechanismy).

Oddělení se specializovaným zacházením pro matky s dětmi ve Světlé nad Sázavou je jediné a první zařízení svého druhu v naší republice, svou úrovní plně srovnatelné s obdobnými zařízeními v rámci vyspělých zemí nejen v evropském, ale i světovém měřítku. Podobnou praxi jako u nás nalezneme i v Holandsku, New Yorku, Kanadě a již zmiňovaném Polsku a Německu. V Kanadě jsou v jeslích společně umístěny děti vězenkyň i děti personálu. Švédsko a Nový Zéland odmítají názor, že ve věznicích lze vytvořit prostředí pro zdravý vývoj dítěte. Děti narozené ve věznicích na Novém Zélandu však mohou po dobu kojení setrvat u matek až do věku 6 měsíců. Nový Zéland podobně jako Rakousko umožňuje osobám pečujícím o dítě výkon trestu mimo věznici po vykonání části trestu odnětí svobody.

Kanada navíc podobně jako Rakousko umožňuje příležitostné pobyty dětí do 12/14 let věku ve věznici s matkou. Německo poskytuje matkám až 21 dní přerušení trestu ročně. Dánsko a Irsko aplikují institut odložení vazby. V USA jsou starší děti umísťovány do blízkosti věznic do tzv. „hostujících rodin“.

Je nesporné, že projekt realizace výkonu trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí ve specializovaném oddělení věznice Světlá nad Sázavou není v disonanci s teoretickými přístupy, a v současné době se dá usuzovat, že ve většině podstatných aspektů se potvrzují. Psychology bylo prokázáno, že pocit životní jistoty má výrazně sociální původ a je reflexí na určitý druh sociální zkušenosti. V současné době existuje shoda v tom, že láska a obecně citový vztah matky k dítěti je rozhodující pro jeho psychické pocity. Ranná dětská zkušenost, zvláště pak povaha prvních sociálních interakcí dítěte, je jádrem, z něhož se rozvíjejí jeho vlastní vzorce sociálních interakcí. Při porovnání dětí vychovávaných v ústavech a dětských domovech bylo zjištěno, že se liší v mnoha směrech od dětí, které jsou vychovávány doma, dokonce v rodinách s velmi nízkou společenskoekonomickou úrovní. Děti vychovávané v náhradní ústavní péči méně žvatlají a zaostávají obecně ve vývoji řeči, což je způsobováno nedostatkem kontaktů s matkou, které jsou důležitým činitelem sociální a emocionální stimulace dítěte.

V současné době se dá již usuzovat na úspěšnost tohoto projektu, vytýčené cíle s doposud daří ve většině oblastí úspěšně naplňovat, drobné vyskytnuvší se problémy a komplikace nepřesahují doposud svou závažností obecný rámec problémů, které se vyskytují ve vězeňských zařízeních v souvislosti se zabezpečováním realizace výkonu trestu odsouzených osob. Případné problémy jsou projednávány na pravidelných a operativních poradách pracovníků, podílejících se na činnosti oddělení a na základě výsledku jejich řešení jsou přijímána okamžitá opatření. Doposud nebylo nutné iniciovat a provádět koncepční či jiné změny projektu. Programy zacházení jsou přizpůsobeny tomu, aby pouto matka - dítě bylo co nejvíce posilováno. Zároveň je vyvíjena snaha o co nejlepší psychomotorický a citový vývoj dítěte. Na jednotlivých dětech je vidět znatelný pokrok a rozvoj od doby jejich příchodu. Do budoucna by bylo možná vhodné zvážit zakomponování prvku německého modelu, kdy jsou na oddělení umístěny i vybrané seniorky (model prarodiče). Tyto seniorky by byly nápomocny při výchově ale i při hlídání dětí v případě částečného zaměstnání, či zařazení matek do vzdělávání, nebo při sebeobslužných činnostech.

4. Závěr

Výkon trestu odsouzených matek s dětmi je zcela nový a specifický prvek v systému českého vězeňství. Tato často diskutovaná forma výkonu trestu odsouzených žen stojí v současnosti v popředí zájmu laické i odborné veřejnosti a pro svoji atraktivitu je i v zájmu širokého spektra médií.

Teoretická část práce přibližuje podmínky žen ve vězení a determinanty výkonu trestu odsouzených matek nezletilých dětí. V dalších kapitolách jsou specifikovány metodické základy a koncepční východiska i s personální problematikou. Předpokladem pokroku je i ohlédnutí zpět, a proto zde popisují i historii ženského vězeňství u nás. Jedním z nejdůležitějších kroků bylo i nabírání zkušeností ze zahraničí, kde mají s tímto způsobem výkonu trestu delší zkušenost. Inspirovali jsme se především v Německu a Polsku.

Ve třetí části se jedná již o praktickou realizaci, genezi a především o tvorbu a realizaci programů zacházení s dětmi i jejich matkami na specializovaném oddělení. Kapitola realizační a zpětnovazební zahrnuje vlastní realizaci projektu s cílem jeho ověření v praxi. Je zde popisován postup při realizaci, úroveň plnění stanovených činností a hodnocení dosažených výsledků. Výsledky a informace získané v průběhu realizace projektu jsou pravidelně vyhodnocovány za účelem zefektivnění činnosti oddělení.

Lze konstatovat, že tento typ výkonu trestu odsouzených matek s nezletilými dětmi je posunem vpřed v ženském vězeňství a průlomem do vžitých standardů. Věznice Světlá nad Sázavou je nejmladší věznicí v České republice, a má lepší podmínky než jiné, již zavedené věznice nejenom pro specializované oddělení matek s dětmi, ale i pro další odsouzené ženy ve standardním výkonu trestu. Nesrovnatelně lepší materiálně technické podmínky jsou hlavně pro ubytování odsouzených ale, i pro využití volného času a smysluplného trávení času za zdmi věznice.

V diplomové práci by bylo zajímavé sledovat dlouhodoběji vývoj matek a jejich dětí za stálého ovlivňování ze strany kvalitního personálu (dozorců, vychovatelů a specialistů), se směřováním na pokud možno bezproblémové zařazení do občanského života.

Na základě dosažených výsledků projektu je možno konstatovat, že jeho stanovený cíl je průběžně naplňován. Zásadní přínos projektu spočívá v jeho praktickém využití s adekvátním efektem při zabezpečování plnění úkolů důležitého významu v systému vězeňství.

Resumé

Bakalářská práce se zabývá naprosto novým fenoménem v našem vězeňském systému a tím je výkon trestu odsouzených matek s nezletilými dětmi. Teoretická část práce představuje podmínky a okolnosti kriminality žen a proces jejich věznění. V dalších kapitolách jsou konkretizována teoretická východiska pro vlastní realizaci specializovaného zacházení, jsou zde rozpracovány metodologické principy pedagogického a výchovného působení i personálního zajištění. Porovnávám zde způsob výkonu tohoto trestu v zahraničí, konkrétně v Německu a Polsku. Praktická část zahrnuje vlastní realizaci projektu s cílem jeho ověření v praxi. Je zde popisován postup při realizaci, s komentářem průběhu a úrovně plnění stanovených činností, povinností a hodnocením dosažených výsledků pomocí zpětnovazebních mechanismů. Část práce vzhledem k praktické realizaci rozebírá tvorbu a realizaci programů zacházení s odsouzenými matkami a nezletilými dětmi na specializovaném oddělení ve věznici Světlá nad Sázavou. Zabývá se především programy výchovy a vzdělávání dětí i matek, jejich skladbou, náležitou dokumentací, způsobem hodnocení úspěšnosti a evidencí.

Děti jsou podporovány pedagogickými pracovníky způsobem, odpovídajícím jejich věku a stupni vývoje. Konkrétní pedagogická činnost je orientována individuálně. Úkolem je zavést pozitivní procesy vývoje, zintenzivnění sociálního rozvoje a podpora upevnění a podpora vztahu matka-dítě. Základní myšlenkou je vytvářet pedagogické interakce tak, aby dítě bylo provázeno cestou k autonomnímu, sebevědomému a komunikativnímu jedinci. Dětem jsou vytvářeny takové podmínky rozvoje, které jsou přiměřené rannému dětství, pedagogické cíle jsou zaměřeny na podporu schopnosti učit se, rozvoj senzomotorických schopností, emocionality, posílení osobnosti dítěte. Prostřednictvím her se odborní pracovníci snaží dosahovat diferenciované sociální, řečové a senzomotorické kompetence (hra rolí, zpěv, pohybové hry).

Jsou zde rozebírány metody práce s odsouzenými a dětmi, jejich specifické oblasti a podíl jednotlivých pracovníků věznice na jejich naplňování přičemž zásadní přínos projektu spočívá v jeho praktickém využití s adekvátním efektem, při zabezpečování plnění úkolů vězeňské služby.

Anotace

PODESZWA, PAVEL. *Problematika matek nezletilých dětí v penitenciární praxi.*

Brno: Institut mezioborových studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, 2005
Bakalářská práce.

Práce se zaměřuje na determinanty a aspekty výkonu trestu odsouzených matek s nezletilými dětmi v podmínkách věznice Světlá nad Sázavou. V první části jsou nastíněny metodické základy specializovaného zacházení. Porovnává se způsobem výkonu tohoto druhu trestu v zahraničí. Druhá část práce rozebírá současný stav a genezi řešené problematiky v ČR, konkrétně ve věznici Světlá nad Sázavou. Závěrečná kapitola shrnuje dosavadní poznatky a zkušenosti z praktické realizace tohoto projektu.

Klíčová slova: odsouzené matky ve výkonu trestu odnětí svobody, specializované zacházení ve věznici Světlá nad Sázavou, edukační vývoj v prostředí vězení.

Annotation

PODESZWA, PAVEL. *Problems Concerning Mothers of Minor Children in the Penal Practice.*

Brno: Institut mezioborových studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, 2005
(Brno: Institute of interbranch studies, Tomáš Baťa University Zlín, 2005)
Bachelor dissertation.

This dissertation is focused on determinants and aspects of the sentence serving of mothers with minor children under the terms and conditions of the Světlá nad Sázavou prison. The first part outlines methodical basis of the specialized treatment. These are compared to the ways of this kind of treatment in abroad. The second part analysis the current situation and progress of solved problems in the Czech Republic, specially in the Světlá nad Sázavou prison. The conclusion section sums up the present findings and experience with the practical realization of the above mentioned project.

Key words: sentenced mothers under detention, specialized treatment in the Světlá nad Sázavou prison, educational progress in the prison area.

Literatura

Použitá literatura

1. Zákon č. 169/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
2. Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., řád výkonu trestu odnětí svobody.
3. Trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
5. Metodický list ředitele výkonu vazby a trestu č. 20/2004., náležitosti programů zacházení, s. 2
6. Metodický list ředitele výkonu vazby a trestu č. 14/2004, vazba na matkách nezletilých dětí.
7. Náplň práce zaměstnance VS ČR, Věznice Světlá nad Sázavou, s. 1-2
8. Metodický list ředitele výkonu vazby a trestu č. 6/2002, podrobnosti pro výkon trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí ve Věznici Světlá nad Sázavou, s. 2-10.
9. Čírtková, L., *Policejní psychologie*. Praha: Portál, 2000, s. 109-112.
10. Dunovský, J., a kol. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 71-99.
11. Langmaier, J., *Vývojová psychologie*. Praha: Avicenum, 1983, s. 62-66.
12. Netík, K., Netíková, D., Hájek, S., *Psychologie v právu*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 26-40
13. Řezáč, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 16, 44, 193, 197.
14. Uhlík, J. *Svatováclavská trestnice*. Praha: České vězeňství č. 2, 1993, s.17-20.
15. Uhlík, J. *Věznění v minulých dobách*. Praha: České vězeňství č. 0, 1993, s. 13-17.
16. Uhlík, J. *Pražská Fišpanka*. Praha: České vězeňství č. 3 1993, s. 30-34.
17. Feixová, A., z Řepské trestnice. Praha: *revue pro kriminologii a trestní právo* č. 4, 1948, s. 1-7.
18. Bajcura, L., *Sborník referátů z mezinárodní konference*. Praha: VS Praha-Pankrác, 2004, s. 422-423.